

نظریه‌ی نظام آسیایی

و

یک مطالعہ‌ی موردی در ایران

ناصر عظیمی

سرشناسه: عظیمی، ناصر، ۱۳۳۳

عنوان و نام پدیدآور: نظریه‌ی نظام آسیایی و یک مطالعه موردی در ایران / تألیف ناصر عظیمی

مشخصات نشر: تهران: نشر ژرف، ۱۳۹۱

مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص.: جدول، نمودار.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۹۲۵-۵۳-۱

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: شیوه تولید آسیایی

موضوع: شیوه تولید آسیایی -- ایران -- گیلان

موضوع: فرهنگ آسیایی

موضوع: تمدن شرق -- تاریخ

موضوع: گیلان -- تاریخ

رده‌بندی کنگره: ۱۸: ۹۷/۵: ۶: ۱۳۹۱

رده‌بندی دیویی: ۳۳۵/۴

شماره کتابشناسی ملی: ۷۴۸۵۲۸

نشر ژرف

نظریه‌ی نظام آسیایی و یک مطالعه‌ی موردی در ایران

ناصر عظیمی

حروفچینی و صفحه‌آرایی جهان‌فارس

طراح جلد نیکان خاتمی

چاپ و صحافی دانش

تیراژ ۵۰۰ جلد □ چاپ اول ۱۳۹۱

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۸۹۲۵-۵۳-۱

قیمت ۱۲۰۰۰ تومان

نشر ژرف

تهران. خیابان ابوریحان. خیابان نظری. شماره ۳۳. تلفن ۶۶۹۷۳۷۸۶

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیش گفتار.....	۷
فصل اول - نظریه نظام آسیایی.....	۱۱
طرح مساله.....	۱۱
تفاوت دو نظام آسیایی و اروپایی.....	۱۵
نظریه‌های مرتبط با نظام آسیایی.....	۲۰
- نظام آسیایی از نگاه ارسطو.....	۲۱
- ماکیاوولی به نظریه‌ی نظام آسیایی نزدیک می‌شود.....	۲۲
- نظام آسیایی از نگاه منتسکیو.....	۲۶
- نظام آسیایی از نگاه هگل.....	۳۱
- نظام آسیایی از نگاه اندیشمندان پیش از مارکس.....	۳۹
- نظام آسیایی از نگاه مارکس.....	۴۱
- لنین و نظام آسیایی.....	۶۵
- نظام آسیایی از دیدگاه ویثفول.....	۷۲
- نظریه‌ی نظام آسیایی از دیدگاه نظریه پردازان ایرانی.....	۷۷
فصل دوم - نظام آسیایی و تاریخ قدیم گیلان.....	۹۵
- ضرورت کشت برنج در گیلان.....	۹۶
- دوره‌ی زمانی کشت برنج.....	۱۰۳
- کشت برنج و نیاز دمایی.....	۱۰۶
- کشت برنج و کمبود آب و بارندگی در گیلان.....	۱۰۶
- ایجاد شبکه مصنوعی آبیاری توسط حاکمان محلی.....	۱۱۶

- فقدان مالکیت خصوصی و اعمال قدرت مطلقه..... ۱۲۸
- تغییر قدرت سیاسی در شرق گیلان..... ۱۳۱
- وضع مالکیت بر زمین در شرق گیلان..... ۱۳۶
- ناپایداری خاندان‌های اشرافی زمین دار..... ۱۵۲
- نظریه‌ی نظام آسیایی و روستا در گیلان..... ۱۵۹
- نظریه‌ی نظام آسیایی و شهر در گیلان..... ۱۷۵
- شهرهای نوع اول..... ۱۹۴
- ظهور شهرهای نوع دوم..... ۲۰۰

فصل سوم - پس گفتار..... ۲۱۳

- دولت و شبکه‌ی مصنوعی آبیاری..... ۲۱۴
- دولت و مالکیت بر زمین..... ۲۱۹
- کلکتویسم روستایی..... ۲۲۸
- ویژگی‌های مسکنی شهر گیلانی با نظام آسیایی..... ۲۳۰
- مولفه‌های نظام آسیایی در گیلان..... ۲۳۲

منابع..... ۲۴۹

تقدیم به «ماندانا»ی عزیز

پیش گفتار

نظریه‌ی نظام آسیایی نظریه‌ی شناخته‌شده‌ای در تفسیر و تبیین تاریخ جوامع شرقی است اما تاکنون در ایران مطالعه‌ی موردی مشخصی برای آزمودن این نظریه به ویژه برای تاریخ‌های محلی با استناد به شواهد و شاخصه‌های مشخص این نظریه و به روش آکادمیک انجام نشده است. در این نوشته ضمن ارائه‌ی نظریه‌ی نظام آسیایی از دیدگاه اندیشمندان مختلف، گیلان به عنوان جغرافیای آزمودن تطبیق این نظریه با واقعیت انتخاب شده است. چند دلیل برای این انتخاب وجود داشته است:

نخستین دلیل این بوده است که گیلان از نظر سرنوشت تاریخی و جغرافیای تاریخی تا اوایل صفویه همچنان به صورت یک واحد سیاسی مستقل در تاریخ ایران به حیات خود ادامه داده و تنها در دوره‌ی شاه عباس اول بود که این بخش از ایران به حکومت مرکزی ایران ضمیمه شد. این ویژگی حتا برای مازندران یا طبرستان که وضعیت اقلیمی و شرایط طبیعی نسبتاً یکسانی با گیلان دارد نیز صادق نیست زیرا مازندران دست‌کم از دوره‌ی ساسانیان جزوی از پیکره‌ی ایران محسوب می‌شد. در دوره‌ی پس از اسلام نیز مازندران از نیمه‌ی قرن دوم هجری جزئی از پیکره‌ی حکومت مرکزی ایران بوده مگر به صورت موضعی و کوتاه

مدت. در نتیجه تاریخ گیلان قدیم را می‌توان به عنوان یکی از نادر مناطق محلی ایران به حساب آورد که از هویت تاریخی یک واحد مستقل سیاسی برای یک مطالعه‌ی موردی از این دست، انتخاب کرد.

دومین دلیل انتخاب گیلان به عنوان مکان مطالعه‌ی موردی پژوهش حاضر این بوده است که این منطقه درست نقطه‌ی مقابل آن ویژگی‌های جغرافیایی و طبیعی است که طبق نظریه‌ی نظام آسیایی منشاء برخاستن ویژگی‌های نظام‌های شرقی بوده است. به عبارت دیگر این منطقه دست کم به عنوان یک منطقه‌ی پرآب و پر باران‌ترین منطقه در تمام خاورمیانه‌ی کنونی از مراکش تا مرزهای هند و چین به مانند ویژگی‌های جغرافیایی اروپایی دست کم در نظر نمی‌توانسته زمینه‌ی پیدایش شیوه‌ی تولید آسیایی بوده باشد که مؤلفه‌های اصلی آن جوامع خشک و کم آب و شبکه‌ی مصنوعی آبیاری برای کشاورزی به حساب آمده است. بنابراین دست کم در نگاه نخست بررسی موردی تاریخ این منطقه می‌تواند به این سوال پاسخ دهد که اقلیم و شرایط طبیعی مساعد برای تولید کشاورزی تا چه اندازه در پیدایش نظام‌هایی متضاد با شیوه‌ی تولید آسیایی و نظام‌های آسیایی موثر بوده است.

دلیل سوم به آشنایی نگارنده از محیط این منطقه برمی‌گردد. نگارنده حدود نیمی از عمر خود را در این منطقه سپری کرده و با بسیاری از ویژگی‌های طبیعی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این دیار آشنایی دارد. از این رو فرض بر این بوده که این آشنایی می‌تواند به مقایسه و آزمودن نظریه با شواهد عینی و تجربی کمک نماید.

کتاب حاضر در سه فصل تنظیم شده است. در فصل نخست نظریه‌ی

نظام آسیایی از دیدگاه اندیشمندان مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. در همین فصل نظریات برخی از نظریه پردازان ایرانی نیز درباره‌ی نظام آسیایی ارائه شده است. در فصل دوم به طور مشخص به آزمودن نظریه‌ی نظام آسیایی با تحولات تاریخ گیلان قدیم اختصاص یافته و نشان داده شده که این تحولات به عنوان شواهد واقعی تاریخی چه رابطه‌ای با نظریه داشته است. در فصل سوم یعنی در پس گفتار این نوشته به تحلیل نهایی میزان تطبیق واقعیت تاریخی با نظریه‌ی نظام آسیایی از طریق شاخصه‌های اصلی این نظام پرداخته شده است. در پایان مایلم تشکر و سپاس خود را از مسئولین نشر ژرف که انتشار این کتاب را به وجهی نیکو فراهم کردند، اعلام نمایم.

تابستان ۱۳۹۱

ناصر عظیمی